

Wojciech Wendland

**W 89 lat
dookoła
świata**

Aleksander Tansman
u źródeł kultury i tożsamości

ideami hinduizmu, co zostało uzupełnione i znalazło potwierdzenie w doświadczeniu „nowego Izraela”, zrodzonym z połączenia duchowej przeszłości z wiarą w przyszłość.

Po pierwsze, powstanie Izraela przekonało Tansmana o aktualności dziedzictwa biblijnego, w oparciu o które walczono o to państwo i budowano nowy ład społeczny. Wiąże się z tym powstanie oratorium symfonicznego *Prorok Izajasz*, które nasz bohater pisał w latach 1949-1950 „pod wrażeniem odbudowy Państwa Izrael”^{506/}. Nie przypadkiem zostało ono zatytułowane w ten właśnie sposób, albowiem wizja proroka Izajasza stanowiła podstawowe przesłanie polityczne twórców Izraela, dla których „punktem wyjścia była Biblia”^{507/}. W części drugiej i siódmej utworu, chór śpiewa słowa Izajasza, których kompilacji dokonał kompozytor:

Rozsiany lud Izraela jak ziarno zbierze Pan.

[...]

To ci, którzy na wygnaniu ponieśli śmierć,
Zginąwszy nad brzegiem Nilu i nad Eufratem wrócą tu,
Ażeby dać cześć należną Bogu w Jeruzalem,
Gdzie Jego świątynia i tron^{508/}.

[...]

Oto znowu jałowe pola rodzić poczną
Zakwitnie pustynny piach,
Ugory lilią wschodzić będą i rozkwieci się step
I napełni się weselem ciężkich od ziarna traw^{509/}.

[...]

Niech siła wstąpi w dłonie omdlałe!
Niech przestaną drzeć wasze słabe kolana!
Wy macie rzec kryjącym w sercach lęk:
Nie bójcie się, skrzepcie wasze dusze^{510/}.

---

^{506/} A. Tansman, *Regards en arrière. Itinéraire d'un musicien cosmopolite...*, s. 398.

^{507/} Por. S. Peres, D. Landau, *Ben Gurion. Żywoć polityczny*, Wołowiec 2013, s. 58-59, 69-70.

^{508/} A. Tansman, *Isaïe, Le Prophète. Oratorio symphonique pour chœur mixte et orchestre. Partition / The Prophet Isaiah. Symphonic Oratorio for Mixed Chorus and Orchestra. Score*, Universal Edition, Wien-London 1953, s. 25, 28.

^{509/} Tamże, s. 64.

^{510/} Tamże, s. 66-67. Fragmenty prorocत्व Izajasza wykorzystane w oratorium podane zostały w partyturze w trzech językach, angielskim, francuskim i niemieckim, z zastrzeżeniem, że włączona do Interludium modlitwa Szema Izrael zawsze powinna

W 1955 roku, z okazji 300-lecia osadnictwa Żydów w Ameryce, *Proroka Izajasza* wykonano w Los Angeles Royce Hall Auditorium pod batutą Franza Waxmana^{511/}. Trzy lata później z okazji 10-lecia powstania państwa, dzieło wykonano w Izraelu. Koncert ten Tansman dedykował pamięci sześciu milionów Żydów zamordowanych podczas II wojny światowej^{512/}. *Prorokowi Izajaszowi* przypadła szczególna rola w obchodach, które miały niezwykle bogatą i zróżnicowaną oprawę oraz dialogiczny charakter. Zanim rozpoczęto świętowanie, Państwowa Izraelska Rozgłośnia Radiowa regularnie nadawała programy, w których prezentowano wielopłaszczyznowy proces powstawania Erec Izrael, począwszy od początków osadnictwa po charakterystykę wszystkich dziedzin życia społecznego i państwowego w latach 1948-1958. Większość wydarzeń – w tym quizy i konkursy wiedzy biblijnej – transmitowano do EBU (European Broadcasting Union), obejmującej zarówno kraje zachodniej Europy, jak również Izrael (od 1957 roku), Maroko, Egipt czy Syrię^{513/}. W ramach obchodów zorganizowano także

---

być śpiewana w języku hebrajskim. Przedstawione wyżej cytaty odpowiadające wykorzystanym w oratorium fragmentom i ich oryginalnemu zapisowi w partyturze, podałem w tłumaczeniu Joanny Kulmowej za wydawnictwem zawierającym opracowanie przygotowane z okazji pierwszego w Polsce wykonania *Proroka Izajasza* – por. A. Tansman, *The Prophet Isaiah; Three Cantors and the Jerusalem Great Synagogue Choir*, wyk. Yaakov Motzen, Alberto Mizrahi, Benzion Miller, Dani Gildar, Elli Jaffe, Chór Polskiego Radia w Krakowie, Zespół Camerata Silesia w Katowicach, Chór Wielkiej Synagogi w Jerozolimie, Orkiestra Sinfonia Varsovia, dyr. Wojciech Michniewski, prod. CD: Classica, Polskie Radio Program II, Stowarzyszenie Promocji Kultury im. A. Tansmana w Łodzi, 2004.

^{511/} Tenże, *Regards en arrière. Itinéraire d'un musicien cosmopolite...*, s. 395. Należy zaznaczyć, iż pierwsze polskie wykonania oratorium *Prorok Izajasz*, jak dotąd jedyne, odbyły się dopiero w 2004 i 2012 roku w Łodzi. Koncepcja i kierownictwo artystyczne obu koncertów, jak również ich nagranie i wydanie na CD, zostało zrealizowane przez Stowarzyszenie Promocji Kultury im. A. Tansmana, które od 1996 roku organizuje wspomniany wyżej Międzynarodowy Festiwal i Konkurs imienia Tansmana – zob. A. Tansman, *The Prophet Isaiah; Three Cantors and the Jerusalem Great Synagogue Choir...*, j. w.; A. Tansman, *Isaïe, le Prophète; Psaumes*, wyk. Rafał Bartmiński, Orkiestra i Chór Filharmonii Łódzkiej, Dawid Ber, dyr. Daniel Raiskin, prod. CD: Classica, Stowarzyszenie Promocji Kultury im. A. Tansmana w Łodzi, 2012.

^{512/} G. Hugon, *Présentation du compositeur et de son ŷuvre* [w:] *Hommage au compositeur Alexandre Tansman (1897-1986)*, textes réunis par Pierre Guillot, Paris 2000, s. 25-26. W niedługi czas później Tansman zaangażował się w inicjatywę budowy Międzynarodowego Pomnika Pamięci w Auschwitz – zob. J. Pierre-Bloch/Comité Français pour le Monument d'Auschwitz, *List do A. Tansmana z dn. 27 sierpnia 1964 r.*, Zbiory Muzeum Miasta Łodzi, sygn. Mu-2274.

^{513/} *Israel Government Year-Book 5719 (1958)*, The Government Printer, Jerusalem 1959, s. 37-38.

„Okrągły Stół”, przy którym raz w tygodniu zasiadali przedstawiciele arabskiej i żydowskiej inteligencji czy dyskusje między Arabami zamieszkującymi Izrael i ich rodzinami żyjącymi za granicą. Na otwarcie wielkiej wystawy poświęconej 10-leciu państwa Izrael, przygotowano w Jerozolimie koncert z udziałem tamtejszej orkiestry radiowej i chóru z Tel Awiwu. Wykonano dwa oratoria, *Stworzenie Świata* Josepha Haydna i *Prorok Izajasz* Aleksandra Tansmana^{514/}.

Pełen podziwu dla odwagi budowniczych Izraela, widział w nich Tansman „współczesnych Esseńczyków”, którym – jak zapisał kompozytor – udało się dokonać „syntezy przeszłości duchowej i jej pozostałości z żarliwą wiarą w przyszłość”. Mimo niezwyklej wrażeń, jakie wyniósł z przedwojennej podróży na Daleki Wschód, Tansman uważał, że „krajem, w którym Boski oddech zdaje się zawsze królować” jest tylko Izrael, posiadający ów „od wieków niezmienny pejzaż”, o którym „tak często, całymi latami śniłem”^{515/} – wspominał.

Po drugie, z podróżą do Izraela, o której marzył i którą w końcu dane mu było odbyć, wiąże się ponowne doświadczenie i utwierdzenie w przekonaniu o istnieniu jednego, wiecznego i nieskończonego duchowego źródła, „jednej religii”. W 1958 roku Tansman zaproszony został na tournée do Izraela. Podobnie jak inne jego trasy koncertowe, europejskie czy amerykańskie, i ta zaplanowana została z rozmachem. Objęła szereg koncertów, nagrań utworów kameralnych i symfonicznych oraz wykładów Tansmana na temat muzyki współczesnej^{516/}. Muzyczne impresje, powstałe w rezultacie odbytej wędrówki, zebrane zostały w zbiorze pod tytułem *Wizyta w Izraelu. Zapiski z podróży*. Album odzwierciedlał wrażenia z odwiedzanych miejsc, wśród których znajdowały się kibuce, ruiny Kafarnaum, pustynia Negew czy źródła rzeki Jordan^{517/}.

Tansman czuł się „poruszony ideą odwiedzenia kraju, z którego wyszła wielka część duchowości rodzaju ludzkiego”^{518/}. W Safed, kołebce żydowskiego mistycyzmu-Kabały oraz Jerozolimie, gdzie odwiedził wiele synagog, w tym perską, bucharyjską, jemenicką, chasydzką

---

^{514/} *Israel Government Year-Book 5719 (1958)*..., s. 38.

^{515/} A. Tansman, *Regards en arrière. Itinéraire d'un musicien cosmopolite...*, s. 421.

^{516/} Y. Spira/Państwowa Izraelska Rozgłośnia Radiowa, *List do A. Tansmana z dn. 4 maja 1958 r.* [w:] A. Tansman, dz. cyt., s. 358.

^{517/} G. Hugon, *Alexandre Tansman (1897-1986). Catalogue de l'œuvre...*, s. 73.

^{518/} A. Tansman, dz. cyt., s. 414.

i spotkał przedstawicieli różnych religii, mógł się znowu przekonać – co wcześniej stało się jego udziałem dzięki Gandhjemu – o ciągle żywym, wspólnym źródle wszystkich wyznań świata. „Jest tylko jedna religia. Wszystko inne to literatura i polityka” – rzekł do niego w języku hebrajskim chrześcijański zakonnik w czasie pobytu kompozytora nad Jeziorem Tyberiadzkim^{519/}. Z kolei po wizycie w bucharyjskiej synagodze w Jerozolimie, gdzie spotkał starego rabina, mędrca o szlachetnej, hieratycznej posturze patriarchy, błogosławiącego katolicką pielgrzymkę, Tansman zanotował:

Wszystkie religie mają jedno źródło^{520/}.

W końcu, tym razem dzięki Beduinom, poczuł, jakby „przeniósł się do czasów biblijnych”. 23 lipca, w towarzystwie producenta radiowego Rogera Pradaliera, którego kilka dni wcześniej przedstawiono mu na Uniwersytecie Jerozolimskim, Tansman wziął udział w święcie Beduinów na pustyni Negew. Z nastaniem nocy i pojawieniem się pierwszych gwiazd, „na całą krainę zstępował spokój. (...) podmuchy wiatru przebiegały po niej z delikatną pieszczotą. [...] Nocny wiatr był litościwy. (...) zastępując nienawiść i tęsknotę niby cień”^{521/}. Gdy noc już na dobre „rozpostarła skrzydła nad mieszkańcami Ziemi”^{522/}, Beduini rozpoczęli inscenizację sądu Salomona. Następnie zaprezentowali symulowaną walkę na wielbłądach oraz pokaz ogni^{523/}.

Tansman pragnął zatem, aby trwał „głos Izraela” i wciąż głosił „prawo prawdy i sprawiedliwości”. Wierzył w odrodzenie moralne Europy i to, że dziedzictwo biblijne może stanowić jego duchowy fundament. W jaki sposób twórca dał temu wyraz w muzyce? Jak przy tym pojmował funkcję słowa? „Po Auschwitz”, które kwestionowało tradycyjne pojęcia i dokonało „straszliwego odwrócenia wybrania w przekleństwo”, na pradaawne pytania i związane z nimi wyobrażenia należało szukać nowej odpowiedzi^{524/}.

W latach 1943-1944 Tansman przyjął bardziej aktywną postawę wobec świata. Co jednak mogło to stwierdzenie oznaczać w sytuacji kompozytora kładącego taki nacisk na formalno-konstrukcyjny aspekt

---

^{519/} A. Tansman, dz. cyt., s. 423.

^{520/} Tamże, s. 425.

^{521/} A. Oz, *Tam, gdzie wyją szakale*, Poznań 2010, s. 232.

^{522/} Por. Tamże, s. 143.

^{523/} A. Tansman, dz. cyt., s. 425.

^{524/} Por. H. Jonas, dz. cyt., 381-382.